

звязаны пэўныя думкі, ідэі, асацыяцыі. Святло — адзін з яе любімых архетыповых вобразаў.

Літаратура

1. Калядка С. У. Непрыручаная птушка Палесся. Творчая індывідуальнасць Яўгеніі Янішчыц / С. У. Калядка. — Мінск: Бел. навука, 2007. — 216 с.
2. Левкиевская Е. Е. Свет — тьма / Е. Е. Левкиевская // Славянские древности: этнолингв. словарь: в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. — М.: Междунар. отношения, 2009. — Т. 4: П (Переправа через воду) — С (Сито). — С. 565–567.
3. Лойка А. А. Займальная літаратура: эсэ / А. А. Лойка. — Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2009. — 176 с.
4. Янішчыц Я. Выбранае / Я. Янішчыц; уклад. А. Канапелькі і В. Коўтун. — Мінск: Маст. літ., 2000. — 351 с.

Вольга Козіч (Мінск)

ПСІХАЛАГІЧНЫЯ АСПЕКТЫ БЫЦЦЯ ЧАЛАВЕКА (ПА СТАРОНКАХ ТВОРАЎ АНДРЭЯ ФЕДАРЭНКІ)

Напачатку мінулага стагоддзя М. Багдановіч у артыкуле «Забыты шлях» выказаў вельмі важную літаратуразнаўчую ісціну: «Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой асаблівы склад (стыль) творчасці, найбольш прыдатны для гэтай душы» [1, с. 288]. Нацыянальная проза была заўсёды моцная сваім бытапісальніцтвам. Яно праяўляецца ў абвостранай увазе да самых штодзённых і простых праяў жыцця, да падрабязнасцей, дробязей, прыватнасцей чалавечага існавання. Вялікая карціна свету, сутнасць быцця чалавека выяўляецца праз побытавае, выпадковае, тым самым дазваляючы нам убачыць непаўторны, заўсёды індывідуальны свет асобнага чалавечага жыцця.

Героі твораў А. Федарэнкі — звычайныя людзі, тыя, каго называюць «простымі», нічым, на першы погляд, не адметныя. І толькі талент пісьменніка адкрывае чытачу іх душы на тую псіхалагічную глыбіню, за якой чуецца жывая зацікаўленая размова пра беларуса-сучасніка.

Падзеі аповесці «**Ціша**» адбываюцца на гарадской ускраіне Чэшская Слабада, хаця месца прапіскі можа належыць любой геаграфічнай кропцы нашай Беларусі. Шасцігадовы Петрык Дворак жыве разам з маці (працуе ў прыгарадных цяпліцах), бабуляй Домнай (яна — ўдава франтавіка), непадалёк жывуць сямейныя Стах і Стэфан — дзядзькі Петрыка па бацьку. Марк — бацька хлопчыка, — як раней казалі, «сабакам сена косіць», нібыта зарабляе грошы ў далёкай Сібіры на будоўлю кааператыўнай кватэры ў «мікрараёне». Перазік ужо на першай старонцы твора дае знішчальную характарыстыку сынам бабулі Домны: «*Усе тры браты мелі розную знешнасць: Стэфан — светлы, Стах — руды, Марк — чарнявы; затое былі аднолькавыя характары: упартыя, упёртыя, ганарыстыя і надта ж нядружныя, да таго, што за вочы іх празвалі «браты Карамазавы», і гэтая дражнілка даўно гуляла па наваколлі як анекдот, як абазначэнне пустой крыўды: «Чаго надзьмуўся, як той Карамаз?», ці «Вам яшчэ не хапала сварыцца, як тым Карамазавым!»*» [2, с. 50–51]. Менавіта тут, як мне падаецца, схаваны тлумачальны код філасофскага зместу аповесці. Зразумела, адразу напрошваюцца асацыяцыі з раманам Ф. М. Дастаеўскага «Браты

Кармазавы». Але гэта толькі алюзія, намёк, не больш. Малы Петрык, маладая будучыня Беларусі, фарміруецца ў гэтым, мякка кажучы, не вельмі сяброўскім асяроддзі. Апісальнасць — не лепшы пісьменніцкі сродак нават такога майстра сучаснай прозы, як А. Федарэнка. Прыходзіцца верыць, што Петрык *«у свае шэсць быў перакананы, што ён — самы шчаслівы чалавек на зямлі, людзі, якія яго акружаюць, самыя лепшыя, самыя добрыя, а выдумляюць яны нейкія праблемы проста так, ад няма чаго рабіць, каб яшчэ весялей жылося»* [2, с. 51].

Свет людзей і прыроды такі, якім існуе ва ўяўленні герояў А. Федарэнкі: драматычна-смяшлівы, цнатлівы і вясёлкава-смейны. Час у аповесці доўжыцца тры гады. Падраслы Петрык падсумоўвае, што ў жыцці «ўсё разам, гора і шчасце, сваркі і прымірэнні, слёзы і смех, і ўсё пераменлівае, перамешанае, непастаяннае, усё ў руху, круціцца, як у калейдаскопе; і як у калейдаскопе з розных асколачкаў шкла пры пэўным павароце і неабходным ракурсе ўзнікае малюнак... Якое ж яно, жыццё, аказваецца, аграмаднае!» [2, с. 90].

Аповесць «Ціша» ў кантэксце творчасці прэзентаваў бачыцца як новая прыступка ў спасціжэнні псіхалагічных глыбін жыцця чалавека. У ХХ ст. слоўнае мастацтва сутыкнулася з новымі перашкодамі. Папярэдні час быў пазначаны пэўнымі ідэалагічнымі канонамі, верай у лепшую будучыню новых пакаленняў. Бацькі здзяйснялі рэвалюцыі, змагаліся ў шматлікіх сусветных, грамадзянскіх, айчынных, лакальных войнах, каб выйграць і тым самым забяспечыць шчасную долю дзяцей. Спажывецкая ідэалогія нарадзіла не адзінкавага, выбітнага, а масавага чалавека, у нейкай меры «маленькага» і цікавага толькі самому сабе. Усе каштоўнасці адрознасці вымяраюцца грашыма, іх колькасцю. У гэтым пракруставым ложы жывая душа пакутуе паміж «высокім» (прагай да духоўнасці, змястоўнасці ўнутранага жыцця, здольнасці да значных учынкаў) і «нізкім» (задавальненне фізіялагічных патрэб, забяспечанне матэрыяльнага дабрабыту і г. д.). Іншымі словамі: якія прыёмы псіхалагічнага раскрыцця характару могуць быць дапаможнымі майстру слова?

Беларускі чытач добра памятае хрэстаматыйнае апавяданне «Галя» глыбокага знаўцы чалавечай душы Янкі Брыля, у якім пісьменнік псіхалагічна тонка раскрывае перажыванні жанчыны, што ў маладосці разышлася са сваім каханнем. У аднайменным апавяданні А. Федарэнкі Галя — *«нудная, непрыгожая, падобная на худога вераб'я, за ўсю вучобу з ёю не гуляў ні адзін хлопец»* [3, с. 146]. Але не яна — галоўная гераіня. У эпіцэнтры твора знаходзіцца перыпетыя жыцця напачатку яе аднакурсніка, а затым мужа Ігара Снарскага. Драма Ігара ў тым, што ён не кахае жонку, не любіць працу, што яму толькі *«хочацца простага спакою, утульнасці, крэсла мяккага перад тэлевізарам, лампы над сінім абажурам, добрай, ласкавай жонкі...»* [3, с. 151]. Тэарэтычна ён згодны сілаю прымусіць сябе любіць, шкадаваць, памагаць Галі. На справе ж прыгадвае *«шурпатыя пацалункі, выцягнуты ўніз, непрыгожы жончын твар, на якім застыла нейкая вечная вінаватая пакора»* [3, с. 163]. На мяжы стагоддзяў чалавек страціў далучанасць да вялікіх жыццёвых спраў, стаў незапатрабаваным, незадзейнічаным дзяржаўнымі структурамі. Гэта значыць, набыў прастору свабоды асобы, але не зусім усведамляе, як яе выкарыстаць. Герой апавядання А. Федарэнкі псіхалагічна дакладна канстатуе: *«Поўная*

пустата ў думках і няведанне, што рабіць, для чаго жыць... На што? Перавесці тоны мяса, хлеба, цыстэрны піва, каб скончыць усё гадоў праз пяцьдзесят, неяк пад раніцу, у анкалагічным аддзяленні, у палаце на чатырох, дзе зачуханы дзяжурны, нядаўні студэнт, злы і нявыспаны пасля ўчарашняй п'яні, пазыхаючы, адганяючы ад рота перагар, памацае пульс, ногі, зробіць каравым почыркам, дрыжачымі пальцамі запіс у кніжачку» [3, с. 156]. Выпрабаванне мірным, забяспечаным жыццём, атрымліваецца, таксама мае свае выдаткі, прыўносіць душэўны неспакой.

Майстра псіхалагічнай прозы А. Федарэнка нагадвае пра вечныя каштоўнасці, што падвышаюць духоўнасць незалежна ад часавых і прасторавых вымярэнняў. Можа, па гэтай прычыне не мае імя герой апавядання **«Аднакласнік»**. Аўтар твора прыадкрывае заслону псіхалогіі творчасці: *«Пісьменніку трэба дэталі, іскрынка: які-небудзь кляновы сухі ліст пры дарозе, зламаная травінка, трэшчына ў асфальце, выпадкова пачутая мелодыя ці нават проста чырканне запалкі аб карабок, — і гэтага дастаткова, каб сюжэт сам сабою «ўспыхнуў», прыдумаўся, і сюжэт гэты можа атрымацца больш рэальным за любую жыццёвую гісторыю, бо сфакусіруе многа падобных гісторый»* [3, с. 163]. Некалі малады, здаровы, самаўпэўнены і цынічны аднакласнік захацеў спазнаць фізічную блізкасць з дзяўчынай як плату за тое, што выканаў ёй курсавы праект. І вось цяпер ён — калека з высахлай ад хваробы нагой — слухна сцвярджае, што *«каханне жанчыны, калі ўдумацца, гэта такая страшная загадка, такая тайна; ёсць у тым, што жанчына ахвяруе сабою, аддае ўсю сябе чужому чалавеку штосьці такое містычнае, незразумелае і нежартоўнае, што нельга гуляцца з гэтым»* [3, с. 168].

Таямніцу быцця пісьменнік раскрывае праз жыццёапісанне народных характараў. Педантычны, абмежаваны, знешне непрывабны і вельмі сквапны вясковец Сыч з аднайменнага апавядання дваццаць гадоў помніць і любіць нябожчыцу-жонку, даглядае яе магілку і амаль кожны выхадны носіць туды кветкі. За гэта, піша А. Федарэнка, *«даруецца Сычу яго прагнасць, брахня ў вочы, незразумеласць, нелюдзімасць»* [3, с. 175]. Празаік не ідэалізуе героя, не робіць яго ні станоўчым, ні адмоўным. Нават асабліва не заглыбляецца ў стан перажыванняў героя. Сыч мае права на існаванне не толькі ў жыцці, але і на старонках мастацкага твора, пашыраючы тым самым дыяпазон чалавечых характараў у мастацтве слова.

Апавяданне **«Памарак»** у творчасці пісьменніка бачыцца як узор традыцыйнай смехавой культуры. Трапная назіральнасць, дасканаласць валодання словам, выдатнае сюжэтабудаванне — складнікі таго, што робіць тэкст мастацтвам слова. Адзінокая бабылка Антоля і Еўка, што выклікае цікавасць у мужчын нават у старасці. У творы як быццам нічога не адбываецца, адсутнічае падзейны рад. Але, разам з тым, унутраны змест набывае падключанасць да сілавога поля вялікіх чалавечых пачуццяў, перажыванняў, уражанняў. Да немаладой Еўкі сватаецца ўдавец Кузьма. Антоля ўспрыняла гэты факт як асабістую драму: *«Зусім раскісла Антоля. Запусціла сябе. Ні есці не можа, ні спаць, ні работу рабіць — адно ходзіць, туляецца па хаце, па двары і думае, думае. Абы-што ў галаву лезе. Уключыць кіно, каб думкі перабіць, — а ў кіно*

зноў дон Хуліо ўпрошвае Сільвію... Здаецца, каб пайшоў да каго ды выгаварыўся, выліў усё з душы, дык і палягчэла б. Але каму ты пра такое скажаш? Смяяцца будуць, разнясуць на вёсцы, Еўцы перакажуць... Як намарак хто пакінуў!» [3, с. 178]. Сама ж Еўка вырашае канфлікт вельмі неадназначна, паведаміўшы Антолі вынік: «Я ж не паспела тады сказаць табе, што да яго (Кузьмы — В.К.) нейкая баба з Залозак, таксама ўдава, сваталася, у прымы хацела пераманіць... А каб я не перахапіла і ён пайшоў? Што б мы без яго рабілі?.. А гэты будзе нам мужчынаю, адзін на двух. Я ж і рабіла з такім, як той казаў, прыцэлам...» [3, с. 182]. Дарэчы, уменне пасмяяцца, як правіла, з'яўляецца сведчаннем вышэйшага пілатажу пісьменніцкага майстэрства.

Сённяшняя паўсядзённасць нарадзіла «новых» людзей, характары якіх былі слаба абазнаны папярэдняй нацыянальнай літаратурай. Менавіта такі Берасевіч — галоўны герой апавядання «**Уночы**». Хто ён? Хворы ці ў прадчуванні псіхічных адхіленняў? Загнаны ў кут гарадской цывілізацыяй, агрэсіўна настроены на ўсіх і на ўсё: «Ён пачынаў востра, без аніякай, здавалася б, прычыны баяцца і ненавідзець людзей. Не ўсё чалавецтва, а менавіта бліжняга свёго, які абганяў яго на аўтамабілі, ехаў побач у метро, выступаў на тэлевізары, ішоў на тратуары» [3, с. 246], — паведамляе пра героя ў самым пачатку твора аўтар. Дзіўныя лекі адшукаў для сябе Берасевіч: сядзю ў машыну, без усялякіх мабільнікаў, выбіраўся за горад і на максімальна дазволенай хуткасці ехаў да вёскі «пацерціся» сярод «простага народа», выпіць самагонкі, далучыцца да «прымітыўна-амёбнага», па яго словах, успрымання жыцця, заняцца за танную плату каханнем. Пасля праведзенай ночы, слухна піша А.Федарэнка, «пачыналася раніца, не сціхаў салаўіны пошчак, ад зямлі ішлі цёплыя хвалі, пахла чаромхай, росным гравіем, і неба на ўсходзе з фіялетавага ператваралася ў радасна-ружовае» [3, с. 258]. Думаецца, характар Берасевіча ўсё ж патрабуе большай псіхалагічнай расшыфроўкі. Зразумела, жанр апавядання мае свае абмежаванні. Характар Берасевіча толькі графічна акрэслены, яўна недастаткова, каб напоўніць малую апавядальную форму вялікім зместам.

Змены, якія адбываюцца ў грамадстве, не могуць застацца пабочнымі для літаратуры. Вобразнае асэнсаванне жыцця чалавека — мэта слоўнага мастацтва. Талент пісьменніка вырашае, ці стане гэта зацікаўленай, змястоўнай, глыбокай размовай пра быццё беларуса новага стагоддзя.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Забыты шлях // Збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. — Мінск: Навука і тэхніка, 1993. — Т. 2. — С. 286–291.
2. Федарэнка, А. Ціша / А. Федарэнка // Маладосць. — 2013. — №7. — С. 50–90.
3. Федарэнка, А. М. Мяжа: раман-эсэ, апавяданні / А. М. Федарэнка. — Мінск: Літаратура і мастацтва, 2011. — 264 с.